

УДК 528.946

Людмила Даценко*

д. геогр. н., професор, професор, завідувач кафедри геодезії та картографії

e-mail: ua-dln@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9079-8041>

Богдан Сірий*

студент кафедри геодезії та картографії

e-mail: bohdan.siryi@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6932-6779>

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

вул. Володимирська, 64/13, м. Київ, 01601, Україна

ПРОЕКТУВАННЯ ІСТОРИЧНОГО АТЛАСУ «ГОЛОКОСТ В УКРАЇНІ (1941-1944)»

У статті викладено основні аспекти проектування історичного атласу, який розкриває передумови, перебіг та наслідки Голокосту на території України. Було проведено аналіз джерел інформації щодо даного історичного процесу, охарактеризовано головні риси Голокосту в Європі та Україні, а також розроблено періодизацію Голокосту в Україні, що лягла в основу проектного атласу. У проекті атласу висвітлено особливості створення системи умовних позначень; обґрунтовано вибір тих чи інших способів картографічного зображення; визначено особливості компоновки та дизайну проектного атласу. Проект атласу супроводжується серією карт, що дають змогу зробити висновки про його змістовну та візуальну складові.

Ключові слова: історична карта, історичний атлас, Голокост, антисемітизм, дискримінація.

Людмила Даценко, Богдан Сірий

ПРОЕКТИРОВАНИЕ ИСТОРИЧЕСКОГО АТЛАСА «ХОЛОКОСТ В УКРАИНЕ (1941-1944)»

В статье излагаются основные аспекты проектирования исторического атласа, который раскрывает предпосылки, ход и последствия Холокоста на территории Украины. Был проведен анализ источников информации о данном историческом процессе, охарактеризованы основные черты Холокоста в Европе и Украине, а также разработана периодизация Холокоста в Украине, которая легла в основу проектируемого атласа. В проекте атласа освещены особенности создания системы условных обозначений, обоснован выбор тех или иных способов картографического изображения, определены особенности компоновки и дизайна проектируемого атласа. Проект атласа сопровождается серией карт, которые позволяют сделать выводы о его содержательной и визуальной составляющих.

Ключевые слова: историческая карта, исторический атлас, Холокост, антисемитизм, дискриминация.

Lyudmila Datsenko, Bohdan Siryi

DESIGNING THE HISTORICAL ATLAS «HOLOCOUST IN UKRAINE (1941-1944)»

This article contains main information on designing the historical atlas of the Holocaust in Ukraine. The goal of creating the atlas is to demonstrate preconditions, progress and aftermath of the Holocaust in Ukraine. During the analysis of the sources of historical information about Holocaust, the authors found two atlases, which contained maps of the Holocaust in Europe: Martin Gilbert's «The Routledge Atlas of the Holocaust» and «Historical Atlas of the Holocaust» created by the United States Holocaust Memorial Museum.

Developments of the Holocaust in Ukraine are classified by location and chronology in three stages: escalation of the Holocaust in Ukraine (1941), mass extermination of Jews (1942), the final solution to the Jewish question (1943-1944).

The process of the atlas design includes creating system of map's symbols, arrangement of maps, design of different elements of cartographic images and pages of atlas. There two types of map's symbols: general geographic and thematic. Thematic map symbols are distributed by frequency of use into commonly used and special. The creation of the map's symbols is based on three statements: associativity, unambiguousness and equipment with explanations (optional).

The designed atlas has five chapters: «Ukraine in advance of the Holocaust», «Escalation of the Holocaust in Ukraine», «Mass extermination of Jews», «The final solution to the Jewish question» and «Aftermath of the Holocaust in Ukraine». According to a dramatic conception of the atlas themes, there are used two color models: CMYK (for cartographic elements and symbols on maps) and Grayscale (design of pages and additional material). The atlas project is accompanied by a series of maps, which demonstrates semantic and design features of it.

Keywords: historical map, historical atlas, Holocaust, anti-Semitism, discrimination.

Вступ. Дискримінація та знищення «неповноцінних» членів суспільства і народів лежали в основі соціально-політичної діяльності Третього Рейху на окупованих територіях Східної Європи. Україна, як й інші європейські держави, стала жакливим полігоном нацистського конвеєру смерті. У 2005 році Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію № 60/7 «Пам'ять про Голокост», згідно з якою 27 січня проголошується Міжнародним днем пам'яті жертв

Голокосту. У свою чергу, Україна приєдналася до цього документу в 2012 році.

Німецько-радянське протистояння на Східному фронті Другої світової війни стало знаковим в аспекті значних втрат як серед військових, так і мільйонів представників цивільного населення, що перебували на землях, окупованих Третім Рейхом. Окупаційна адміністрація пригнічувала все цивільне населення у рамках соціально-політичного режи-

му Нового порядку, проте найбільш жорсткого ставлення зазнали євреї, дискримінація яких досягла свого апогею і перетворилася у масове знищення.

Всі ці події призвели до демографічної катастрофи, наслідки якої відчутні й по сьогодні. Проте, картографічних творів, які б змогли у повній мірі розкрити зміст подій, пов'язаних з Голокостом в Україні, на сьогодні недостатньо. Крім того, дана тематика недостатньо ретельно висвітлена в українських історичних атласах, що спонукає до більш детального розгляду цього історичного процесу.

Вихідні передумови. Дослідження Голокосту та його наслідків ініційовано як єврейськими організаціями та дослідниками, так європейським і американським науковим середовищем. Вивчення різноманітних аспектів Голокосту розпочалось фактично одразу після закінчення Другої світової війни. На той час, у якості джерел виступали:

- німецька документація та статистичні зведення часів Другої світової війни;
- матеріали досліджень експертних комісій, що займались пошуком та ексгумацією останків загиблих євреїв;
- архівні матеріали країн-учасниць Другої світової війни;
- фотографії та відеоматеріали;
- картографічні матеріали періоду Другої світової війни;
- свідчення очевидців та винуватців цього процесу, а також колишніх в'язнів гетто і таборів смерті, яким вдалось пережити Голокост.

Накопичення опрацьованих достовірних матеріалів щодо кількості жертв, місцеположення гетто і таборів смерті, напрямків руху винищувальних айнзатцгруп та інших даних про Голокост дали змогу дослідникам створювати тематичні карти й атласи з цієї тематики. Одним з прикладів таких праць є виданий у другій половині минулого століття «The Routledge Atlas of the Holocaust» Мартіна Гілберта, що містить карти, які подають перебіг подій Голокосту не лише під час Другої світової війни, а й перед її початком - починаючи з середини 1930-х років, коли у Німеччині дискримінація євреїв була закріплена на законодавчому рівні.

Іншим прикладом є «Historical Atlas of the Holocaust» від US Holocaust Memorial Museum, що є подібним за змістом до атласу Мартіна Гілберта, проте вирізняється порівняно детальною географічною основою карт, а також різнобарвним кольоровим оформленням [5, 6].

Історичні атласи Голокосту розробляються і в наш час, що зумовлено появою нових даних та уточненням попередніх досліджень. Варто зауважити, що у Радянському Союзі вивчення питань, пов'язаних з Голокостом, не схвалювалось у науковому середовищі (у зв'язку з антисемітизмом усередині держави, а також політикою соціально-культурної уніфікації). Крім того, великий обсяг архівної інформації, у тому числі й щодо зазначених питань,

був засекреченим. Розпад СРСР та розсекречення великого обсягу архівних даних дали змогу вітчизняним та іноземним дослідникам детально розглянути перебіг Голокосту в Україні. У цьому ракурсі варто виділити діяльність Українського центру вивчення історії Голокосту (заснованого у 2002 р.), який є неурядовою громадською організацією, створеною у партнерстві з Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Кураса НАН України. На даний час українськими дослідниками було зібрано та систематизовано значний обсяг інформації про Голокост в Україні, проте великих картографічних творів з даної тематики поки що не розроблено. Окремі аспекти Голокосту висвітлюються в історичних та комплексних атласах України, де можна знайти дані про:

- розташування єврейських гетто і таборів смерті;
- шляхи просування територією України айнзатцгруп;
- сумарну кількість загиблих по областях України упродовж Голокосту.

Цих даних достатньо для ознайомлення із загальними рисами цього явища, проте створення повноцінного атласу з тематики Голокосту в Україні дало б змогу користувачу отримати детальну інформацію про кількість ліквідованого єврейського населення упродовж певного періоду часу в конкретних населених пунктах, а не загалом по області; ознайомитись не лише з локалізацією гетто, а й з їх характерними ознаками; отримати інформацію про напрямки депортацій та чисельність переселених євреїв; довідатись про специфічні риси перебігу цього процесу (сплати контрибуцій, супротив євреїв, участь колабораціоністів у стратах тощо) та інше [8, 12].

Слід також зазначити, що іноземні атласи з тематики Голокосту не висвітлювали перебіг цього процесу в Україні повною мірою, а отже, існує необхідність у створенні історичного атласу з цієї тематики саме на територію України.

Мета статті – провести теоретичні дослідження та запропонувати на розгляд проект атласу, який висвітлює передумови, перебіг та наслідки Голокосту в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно було здійснити огляд та періодизацію подій, пов'язаних з Голокостом в Україні; розглянути основні риси картографування історичних подій; проаналізувати досвід картографування, пов'язаний із зазначеною тематикою; розробити проект атласу та серію карт, що розкривають суть кожного етапу Голокосту в Україні та його наслідків, а також подій, які йому передували.

Виклад основного матеріалу. У широкому розумінні Голокост – це переслідування і масове знищення нацистами представників різноманітних етнічних та соціальних груп (євреїв, циган, військовополонених, масонів, інвалідів та ін.) у часи існування

Третього Рейху. Разом з цим, у вузькому розумінні дане поняття означає систематичне переслідування і масове знищення євреїв, що проживали на території Німеччини, її союзників та окупованих ними територіях під час Другої світової війни [1].

За своєю суттю Голокост і безпосередньо його найгостріші фази масового знищення стали наслідком антисемітської політики нацистів у Німеччині, що прийшли до влади у 1933 році. Якщо спочатку євреї відчували лише латентний тиск з боку уряду, то після прийняття 15 вересня 1935 року Нюрнберзьких расових законів («Закону про громадянина Рейху» і «Закону про охорону німецької крові та німецької честі») дискримінацію євреїв було встановлено на законодавчому рівні. Таким чином, німецькі євреї зазнавали значних обмежень (відсутність виборчого права та можливості займати будь-які громадські посади, ізоляція від інших членів суспільства, унеможливлення проявів національної самоідентифікації тощо), які призвели до їх масової еміграції за кордон [3]. А з початком Другої світової війни (напад Німеччини на Польщу 1 вересня 1939 року) Голокост став невід'ємною частиною політики Третього Рейху та його союзників на окупованих землях [2, 4].

Питання про масове знищення євреїв на окупованих землях було остаточно ухвалено під час Ванзейської конференції (20 січня 1942 року), після чого геноцид євреїв набув найбільшого розмаху, і, за різними оцінками, упродовж війни загинуло від 5 до 6 мільйонів євреїв [13].

На українських землях Голокост розпочався з нападу Німеччини та її союзників на СРСР, а завершив-

ся разом із переходом сучасної території України під контроль СРСР у 1944 році. Проте необхідно зауважити, що на Закарпатті, яке було окуповано союзником Німеччини Угорщиною у березні 1939 року, Голокост формально розпочався значно раніше, ніж на інших територіях України. Однак, зважаючи на те, що до початку німецько-радянської війни на даній території дискримінація євреїв була порівняно незначною, доцільно вважати, що Голокост в Україні обмежується 1941 і 1944 роками [11].

Голокост в Україні хоча й відбувався нерівномірно, проте його основні риси приблизно співпадають з конкретними проміжками часу, що власне відповідають 1941, 1942, 1943-1944 рокам. Таким чином, можна скласти умовну періодизацію Голокосту в Україні (табл.).

Розробка історичних карт є специфічним процесом, який вимагає від картографа-укладача розуміння історичних процесів та високого рівня володіння навичками створення карт, що полягає у вмінні перетворювати історичну інформацію у придатний для читання на карті вигляд. За відсутності достатнього рівня знань щодо предмета картографування, картограф повинен працювати разом з істориками, які спеціалізуються на вивченні необхідного історичного періоду.

У залежності від призначення, історичні карти можуть відображати території з урахуванням як тогочасного адміністративно-територіального устрою і фізико-географічних умов території, так і з використанням сучасного адміністративно-територіального устрою, якщо метою є відображення перебігу історичного процесу лише у межах конкретних територій.

Таблиця

Періодизація Голокосту в Україні (1941-1944 рр.)

Назва	Проміжок часу	Характерні риси	Територіальне поширення
Розгортання Голокосту в Україні	Червень – грудень 1941 р.	Початок каральних дій проти єврейського населення з боку окупаційної адміністрації [11]; проведення рейдів айзатцгруп окупованою територією вслід за просуванням сил Третього Рейху вглиб СРСР [9]; залучення місцевих колабораціоністів до каральних дій [11]; концентрація більшості євреїв у гетто та експлуатація їх праці [14]; вибіркове (проте в окремих регіонах і масове) знищення єврейського населення [11]	Вся сучасна територія України за винятком Закарпатської та Луганської областей, а також деяких ділянок Кримського півострова і Донецької області
Масове знищення євреїв	1942 р.	Остаточна концентрація євреїв у гетто [7]; ліквідація гетто (що по суті означало страту єврейського населення, яке у них проживало) на більшій частині сучасної території України [11]	У межах сучасної території України, за винятком Закарпатської області
Остаточне розв'язання єврейського питання	1943 – липень 1944 рр.	Поступове знищення єврейського населення, якому вдалось пережити 1941-1942 рр. та остаточне закриття гетто [11, 14]; пошук та знищення слідів злочинів проти євреїв, здійснених окупаційною адміністрацією (насамперед, ексгумація та знищення останків) [2]; депортація євреїв на захід у табори смерті з метою їх подальшої ліквідації [4]	Переважно у межах сучасної території Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, Чернівецької, Вінницької і Закарпатської областей

Власне у ході розробки карт для проєктованого атласу по Голокосту в Україні, про який йтиметься мова далі, карти відображають перебіг Голокосту в рамках теперішнього адміністративно-територіального устрою України. Варто зауважити, що надалі уся конкретизована інформація по аспектах розробки історичних карт та атласів стосуватиметься безпосередньо атласу «Голокост в Україні (1941-1944)».

Географічна основа історичних карт зазвичай є спрощеною - для зручності сприйняття тематичного змісту. У проєктованому атласі географічна основа карт областей містить адміністративні межі регіонів, гідрографічну мережу (з підписами найбільших річок та озер), населені пункти, де відбувались історичні події, пов'язані з тематикою атласу, а також районні центри, ділянки, вкриті лісом, основні залізниці. Географічна основа історичних карт для всієї території України є менш детальною, відповідно до вимог генералізації та масштабу, зокрема, на них відсутні залізниці і підписи гідрографічних об'єктів.

Ще однією рисою історичних карт є використання тогочасної топоніміки. Безпосередньо у проєктованому атласі вона використовується на історичних картах для всієї території України, у той же час на регіональних картах тогочасні назви географічних об'єктів подаються у дужках поруч із теперішніми назвами.

Зважаючи на специфіку тематики, компоновку карт заплановано супроводжувати різноманітними довідковими матеріалами: картами-врізками, графіками, діаграмами, фотографіями, схемами тощо. Безпосередньо у проєктованому атласі карти компонуються таким чином, щоб домінуюча роль відводилась власне картографічному зображенню, яке доповнюється тематичними фотознімками та описами перебігу подій у кожному конкретному регіоні.

Для створення історичних карт доцільно використовувати географічні інформаційні системи та редактори векторної графіки. ГІС, такі як *MapInfo Professional* і *ArcGIS* та їх аналоги, придатні для розробки основ історичних карт і деяких елементів їх тематичного змісту (шкали умовних позначень та локалізовані діаграми). Проте подальша обробка у графічних векторних редакторах на кшталт *Adobe Illustrator*, є необхідною для створення якісного кольорового оформлення, розробки локалізованих умовних позначень, проведення компонування карти та інших дій [10].

Наявність фотографічних довідкових матеріалів вимагає проведення їх попередньої обробки у графічних редакторах растрової графіки, таких, як *Adobe Photoshop*.

Таким чином, можна стверджувати, що процес розробки історичних карт, крім зазначених вище умов, вимагає від картографа навичок володіння різноманітними програмними засобами.

Умовні позначення на історичних картах, аналогічно до інших тематичних карт, можна поді-

лити на загальногеографічні та суто тематичні. Безпосередньо у проєктованому атласі до загальногеографічних умовних позначень належать:

- позначення населених пунктів (з градацією за їх роллю в адміністративно-територіальному устрої);
- підписи назв населених пунктів (а також зазначення їх назви у 1941-1944 роках, якщо вони відрізнялись від теперішніх);
- позначення шляхів сполучення (залізниць);
- річки з постійною течією;
- основні озера та водосховища;
- території, вкриті лісом.

Слід зауважити, що загальногеографічні умовні позначення на картах подаються у такій кольоровій гамі, яка не буде заважати читачам карт вивчати основний тематичний зміст. Таким чином, загальногеографічні умовні позначення постають своєрідним тлом для тематичного змісту.

Умовні позначення, що розкривають тематичний зміст карт атласу, умовно можна поділити на: загальнозживані (ті, що зустрічаються на багатьох картах) і специфічні (які відображають явища, властиві лише певним територіям і зустрічаються на одній чи декількох картах).

Розглянемо загальний перелік основних тематичних умовних позначень запропонованих у проєктованому атласі:

- місяці, у яких здійснювались убивства євреїв;
- місця перших страт євреїв у регіоні;
- позначення гетто (з градацією за чисельністю їх населення);
- напрямки депортації євреїв (з градацією за чисельністю переміщеного населення);
- контрибуції (з класифікацією за формою виплати);
- участь українських колабораціоністів у каральних акціях проти євреїв;
- участь фольксдойче у каральних акціях проти євреїв;
- напрямки руху винищувальних загонів;
- дислокація штабів айзатцгруп;
- повстання у єврейських гетто;
- позначення застосування нетрадиційних засобів ліквідації населення;
- позначення місць, де відбувались важливі історичні події, пов'язані з перебігом Голокосту та соціально-політичним життям окупованих земель.

Усі тематичні умовні позначення, за винятком двох останніх (специфічних), можна віднести до загальнозживаних. Загальнозживані умовні позначення розміщуються у загальному переліку умовних позначень на початку проєктованого атласу, а специфічні – у легенді поруч з картою, до якої вони належать.

Виділимо основні риси тематичних умовних позначень:

- асоціативність;
- однозначність змісту;
- оснащення пояснювальними підписами (за необхідності) [10].

У проектуваному атласі запропоновано зображувати кількість загиблого єврейського населення (з позначенням місяців, коли відбувалися вбивства) способом локалізованих діаграм. При цьому позначення місяців відноситься до загальнозживаних знаків, у той час як кількість загиблого населення та градація кількості загиблих містяться у легенді кожної регіональної карти. Необхідно зазначити, що кольорове оформлення місяців виконане з дотриманням асоціативного принципу, де зимовим місяцям відповідають холодні кольори синюватого забарвлення, весняним - холодні кольори зеленуватого забарвлення, літнім - теплі кольори помаранчевого кольору, а осіннім - темно-коричнева гама. Тобто, для кожної з п'ять років було обрано базовий колір, після чого було взято три градації цього кольору - по одній на кожен з місяців. Такий підхід дозволяє користувачу карти навіть при швидкому перегляді визначити, у який час здійснювались страти євреїв. Послідовність відображення місяців відповідає їх послідовності упродовж року (з січня по грудень), що теж сприяє зручності орієнтування.

Місця перших страт євреїв у регіоні, гетто, контрибуцій, штабів айнзатцгруп, повстань у гетто зображено локалізованими умовними позначеннями. У той же час, для деяких спеціалізованих показників використовуються підписи, що вказують терміни існування (гетто, штаби айнзатцгруп), дати подій (повстання у гетто, перші страти у регіоні) або ж кількісні характеристики явищ (обсяг контрибуцій).

Оскільки контрибуції сплачувались золотом та у грошовому еквіваленті, для кожного з варіантів виплати використано свій асоціативний умовний знак [11].

Для позначення всіх гетто використовується однаковий умовний знак у формі зірки Давида, проте залежно від чисельності їх населення (до 5 тис. осіб, 5-10 тис. осіб, 10-15 тис. осіб, 15-20 тис. осіб, понад 20 тис. осіб), позначення мають різне забарвлення (від ненасиченого коричневого до найбільш насиченого) [14].

Напрямки депортацій населення подаються знаками руху однакового кольору, проте їх товщина залежить від чисельності примусово переселеного населення. Розрізняють 6 різних товщин напрямків депортацій у залежності від чисельності депортованих - до 500 осіб, 500-1000 осіб, 1000-2000 осіб, 2000-5000 осіб, 5000-10 000 осіб, понад 10 000 осіб [11].

Безпосередньо на картах знаки руху, що стосуються депортацій та напрямків руху каральних загонів, супроводжуються підписами напрямків, виконаних тим самим кольором, як і колір знаків руху.

Запроектований історичний атлас «Голокост в Україні (1941-1944)» є збіркою карт, які показують перебіг Голокосту в межах сучасної території України та її областей. Крім власне перебігу подій, в атласі наведено карти, які ілюструють передумови та наслідки цього явища на українських землях. Мета атласу полягає водночас як у демонстрації

того, де відбувався Голокост та чому цей процес стосується жителів усіх регіонів України, так і у наданні користувачу вичерпної інформації про риси, властиві Голокосту на українських землях, та створенні комплексного враження про зазначений історичний процес.

Заплановано, що атлас буде складатися з п'яти розділів - відповідно до розробленої умовної класифікації, причому перший і останній розділи стосуються передумов та наслідків Голокосту:

- Українські землі напередодні Голокосту;
- Розгортання Голокосту в Україні (1941 рік);
- Масове знищення євреїв (1942 рік);
- Остаточне розв'язання єврейського питання (1943-1944 роки);
- Наслідки Голокосту в Україні.

Перший розділ атласу умовно можна вважати вступним, оскільки карти, наведені у ньому, відображають довоєнну чисельність єврейського населення у різних частинах України та геополітичну ситуацію на теренах України перед початком та на початку Другої світової війни. Орієнтовно він матиме до 10 карт, територією картографування яких виступатимуть як українські землі загалом, так і її окремі частини (наприклад, Західна Україна).

Другий, третій та четвертий розділи є основними розділами атласу, в яких наводяться карти окремих регіонів і перебігу Голокосту в них. Відповідно до рис, властивих Голокосту на різних етапах цього процесу, другий та третій розділи міститимуть найбільшу кількість карт, бо в часові періоди, про які у них йдеться мова, Голокост стосувався майже усіх регіонів України. Таким чином, другий і третій розділ може містити по 20-30 карт. Оскільки четвертий розділ присвячений Голокосту в 1943-1944 роки, коли він охоплював лише західноукраїнські землі, кількість карт у ньому буде порівняно меншою (до десяти).

Крім власне регіональних карт, на початку другого, третього та четвертого розділів будуть подані також карти, що демонструватимуть ситуацію на Східному фронті Другої світової війни, оскільки розгляд Голокосту в контексті цих подій постає більш цілісним.

П'ятий розділ, що по суті є завершальним, подає наслідки Голокосту в Україні. Він містить карти, які розкривають демографічні наслідки цього процесу та вшанування жертв Голокосту в Україні. Орієнтовно він міститиме не більше 10 карт.

Таким чином, загалом у проектуваному атласі буде вміщено щонайменше 60-70 карт. Найбільш оптимальним форматом сторінок атласу є А4 (вертикальна орієнтація: ширина - 210 мм, висота - 297 мм).

Іншими елементами атласу, крім карт і текстів, що супроводжуватимуть їх, будуть обкладинка атласу, шмуцтитул, передмова, зміст, перелік основних умовних позначень, обкладинки розділів, термінологічний словник та статистична довідка.

Перелік основних умовних позначень вміщуватиме основні умовні позначення, що зустрічаються

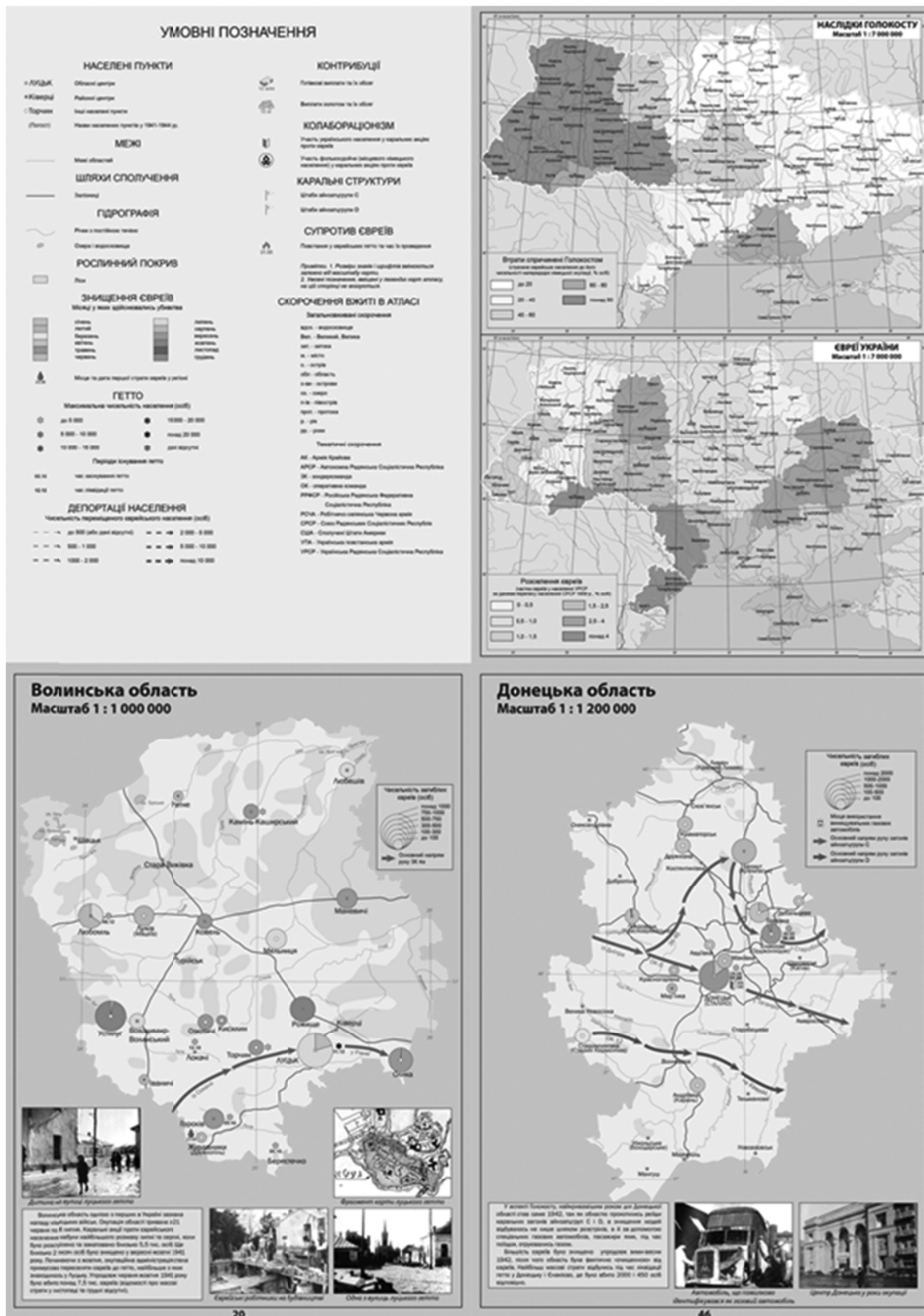

Рис. Сторінки з проекту атласу «ГОЛОКОСТ В УКРАЇНІ (1941-1944)»

на більшості карт, і умовно поділятиметься на дві частини: загальногеографічну та тематичну. Ця сторінка атласу також оснащується переліком загальноновживаних і тематичних умовних скорочень, які зустрічатимуться у атласі.

У свою чергу, необхідність розміщення наприкінці атласу термінологічного словника обґрунтовується значною кількістю специфічних термінів, які використовуються для пояснення характерних рис Голокосту (антисемітизм, табори смерті, фолькс-

дойче, юденрат, юденфрай тощо). За наявності такого словника відпадає необхідність перевантажувати описи карт надмірними поясненнями термінів.

Стосовно проектування дизайну подібного атласу варто зазначити, що трагічна тематика атласу відкидає можливість використання яскравих насичених кольорів і декоративних шрифтів. Хроматичні кольори застосовуються лише на картографічних зображеннях та легендах до них, у той час як кольорове оформлення сторінок атласу виконане у ахроматичних (чорний, білий та сірий) кольорах. Виходячи з цього, при розробці дизайну атласу рекомендовано використовувати дві кольорові моделі:

- CMYK (хроматичні кольори);
- Grayscale (ахроматичні кольори).

Оформлення сторінок атласу має відповідати засадам мінімалізму, тобто акцент ставиться безпосередньо на змісті карт, відводячи допоміжні та довідкові елементи на другий план. Дотримання цих засад можна проілюструвати не лише картами, а й обкладинками розділів. Обкладинки кожного розділу варто формувати на розвороті. На правому аркуші вказувати назву розділу, часовий період, про який у ньому йдеться, стислий опис та характерну для нього світліну (з підписом), а на лівому подавати ще одну фотографію, що властива подіям, про які йтиметься у розділі.

Висновки. У ході проведеного дослідження було розроблено проект атласу «ГОЛОКОСТ В УКРАЇНІ (1941-1944)» та створено серію тестових карт, що розкривають аспекти зазначеного історичного процесу в різні періоди та висвітлюють тематику Голокосту на українських землях. Дотримуючись хронологічного підходу, висвітлено передумови, перебіг та наслідки Голокосту в Україні. Зважаючи на вже розроблені періодизації історичних подій, а також, з огляду на практичність опрацювання і зручність викладу інформації у картографічному вигляді, складено умовну періодизацію Голокосту в Україні, за якою і було запропоновано згрупувати карти в атласі.

Зважаючи на актуальність даної тематики, розроблені в ході дослідження історичні карти можна рекомендувати використовувати у навчальних цілях для старших класів середньої школи, з метою поглиблення знань, набутих в ході вивчення курсу історії України. Також можливим є застосування карт з навчальною метою студентами історичних факультетів вищих навчальних закладів, а також поціновувачами історичної науки.

Розроблена концепція атласу та створена серія карт у перспективі, можуть лягти в основу тематичного атласу, який зможе повністю задовольнити актуальну потребу українського суспільства у пізнанні якісної інформації про своє історичне минуле.

Список використаних джерел:

1. Bartrop P. Dictionary of Genocide / P. Bartrop, T. Samuel. — ABC-CLIO, 2007. — 576 p.
2. Blood P. Hitler's Bandit Hunters. The SS and the Nazi Occupation of Europe / P. Blood. — Washington: Potomac Books, 2006. — 401 p.
3. Burleigh M. The Racial State: Germany 1933-1945 / M. Burleigh, W. Wippermann. — New York: Cambridge University Press, 1991. — 404 p.
4. Edelheit A. History of the Holocaust: A Handbook and Dictionary / A. Edelheit, H. Edelheit. — Westview Press, 1995. — 424 p.
5. Gilbert M. Atlas of the Holocaust. — William Morrow & Co, 1993. — 282 p.
6. Historical Atlas of the Holocaust // United States Holocaust Museum: Macmillan/Simon & Schuster, 1995. — 252 p.
7. Johnson E. The Nazi Terror: Gestapo, Jews and Ordinary Germans / E. Johnson. — US: Basic Books, 1995. — 664 p.
8. Атлас з історії України. 11 клас (1939 – 2005 рр.) / Упоряд, Д.В. Ісаєв, О.О. Мартинюк, О.В. Гісем. - К.: ТОВ Антекс-К; ІПТ, 2006. — 18 с.
9. Голокост від куль: матеріали виставки [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/themes/holocaust-history/about/>
10. Даценко Л.М. Навчальні карти для школи: навч. посібник. — К.: ВГЛ «Обрії», 2008. — 107 с.
11. Круглов О.І. Хроніка Голокосту в Україні / О.І. Круглов. — Запоріжжя: Прем'єр, 2004. — 208 с.
12. Національний атлас України / НАН України, Інститут географії, Державна служба геодезії, картографії та кадастру; гол. ред. Л.Г. Руденко; голова ред. колегії Б.С. Патон. — К.: ДНВП «Картографія», 2007. — 435 с.
13. Субтельний О. Історія України / О. Субтельний. — К.:Либідь, 1998. — 720 с.
14. Територія терору: матеріали роботи меморіального комплексу [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://territoryterror.org.ua/>

References:

1. Bartrop, P., Samuel, T. (2007). Dictionary of Genocide. ABC-CLIO, 576.
2. Blood, P. (2006). Hitlers Bandit Hunters. The SS and the Nazi Occupation of Europe. Washington: Potomac Books, 401.
3. Burleigh, M., Wippermann, W. (1991). The Racial State: Germany 1933-1945. New York: Cambridge University Press, 404.
4. Edelheit, A., Edelheit, H. (1995). History of the Holocaust: A Handbook and Dictionary. Westview Press, 424.
5. Gilbert, M. (1993). Atlas of the Holocaust. William Morrow & Co, 282.
6. Historical Atlas of the Holocaust (1995). United States Holocaust Museum: Macmillan/Simon & Schuster, 252.
7. Johnson, E. (1995). The Nazi Terror: Gestapo, Jews and Ordinary Germans. US: Basic Books, 664.
8. Atlas z istoriyi Ukrayiny'. 11 klas (1939 – 2005 rr.) [Atlas of the history of Ukraine. 11 form (1939 – 2005)]. Compilers: Isayev, D.V., Marty`nyuk, O.O., Gisem, O.V. (2006). Ky`yiv: TOV Anteks; IPT, 18.

9. Голокост від куль: матеріали виставки [Holocaust by bullets: the materials of exhibition]. Available at: <http://www.istpravda.com.ua/themes/holocaust-history/about/>
10. Dacenko, L.M. (2008). Navchal'ni karty` dlya shkoly`: navch. posibny`k [Training maps for school: textbook]. Ky`yiv: VGL «Obriyi», 107.
11. Kruglov, O.I. (2004). Xronika Golokostu v Ukrayini [A chronicle of the Holocaust in Ukraine]. Zaporizhzhya: Prem'yer, 208.
12. Nacional'nyj atlas Ukrainy` (2007) [National Atlas of Ukraine]. Gol. red. [Chef ed.] Rudenko, L.G.; golova red. kolegiyi [chairman ed. college] B.Ye., Paton. Ky`yiv: DNVP «Kartografiya», 435.
13. Subtelnyi, O. (2002). Istoriia Ukrainy [The history of Ukraine]. Ky`yiv: Ly`bid`, 720.
14. Tery`toriya teroru: materialy` roboty` memorial'nogo kompleksu [The territory of terror: the materials of memorial complex]. Available at: <http://territoryterror.org.ua/>

Відомості про авторів:

Даценко Людмила Миколаївна – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри геодезії та картографії географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сірий Богдан Сергійович – бакалавр географії кафедри геодезії та картографії географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка